

RYBÁROVÁ SILVIA: PÍSANIE O DEJINÁCH V SÚČASNEJ FRANCÚZSKEJ LITERATÚRE: KONTEXT(Y), MODALITY, VÝZVY (RECENZIA)

MIRTA CURKOVIC

RYBÁROVÁ, Silvia: *Dejiny, pamäť a osobný príbeh v súčasnej francúzskej próze*. Bratislava: VEDA, 2024. 467 s.

Existuje na Slovensku literatúra inšpirovaná dejinami minulého storočia, ktorá sa venuje udalostiam druhej svetovej vojny a ktorá by sa snažila nenechať zaniknúť ich historickú pravdu, pamäťový priestor a národné povedomie o ich závažnosti? Touto otázkou vyvrcholila prednáška Silvie Rybárovej z Ústavu svetovej literatúry SAV v Bratislave, ktorá sa konala na pôde Katedry romanistiky a germanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 12. marca 2025. Autorka monografie *Dejiny, pamäť a osobný príbeh v súčasnej francúzskej próze* (2024) zaostrila pozornosť na špecifický úsek francúzskeho literárneho kontextu. Predstavila niekoľko významných francúzskych autorov a ich diela zaoberajúce sa načrtnutou tematikou – literárnou reflexiou druhej svetovej vojny, témou koncentračných táborov a holokaustu. Z pokusu zamedziť zaniknutiu spomienky na traumatické udalosti, ktoré sú súčasťou národného dedičstva a identity, vzniká v osemdesiatych rokoch akási „boulimie commémorative“ (komemoračná bulímia). Literatúra si opäť prisvojuje atribúty, ktorých sa vzdala v predchádzajúcom období, keď reakciou povojnovej generácie bola skôr vôľa zabudnúť, než spomínať na vojnový konflikt. Ako uvádza Rybárová, objavuje sa nový záujem o dejiny, cieľom ktorého je predostrieť ich kontext a modalitu, a to vychádzajúc z historickej pravdy, cez prizmu fikcie, vytvárajúc nové príbehy čiastočne autobiografického charakteru (autofiction? oral history?). Tie sa však s historickou pravdou nestotožňujú, a to napriek detailnému zmapovaniu a preštudovaniu udalostí skúmaného obdobia. Popritom sa v rámci snahy zabrániť kolektívnemu zabudnutiu povojnového tridsaťročia, nasledujúceho po uvedených faktoch, jasne vyprofilujú dva základné fenomény, akými sú pamäť a podpora individualizmu v zmysle, ktorý o chvíľu predostrieme. Intenzita javu privádza francúzskeho historika Pierra Noru (1931 – 2025) k tomu, aby v *L'avènement mondial de la mémoire* (Celosvetový rozmach pamäti, 2002) zaviedol termín „ère de la commémoration“ (doba komemorácie) a „obsession commémorative“ (komemoračná posadnutosť). Sú to fenomény, ktoré okrem iného prinášajú aj množstvo vedľajších prejavov, ako napr. znásobovanie múzejných inštitúcií. Do popredia sa však posúva aj určitá dichotómia medzi pamäťou a dejinami, ako aj nevídaná valorizácia „mémoire collective“ (kolektívnej pamäti). Táto, podľa slov Noru, si nárokuje status takpovediac „pravdivejšej“ pravdy oproti historickej pravde, ktorá pamäť odstrkovala z dôvodu jej subjektívnosti: „L'histoire était le domaine du collectif, la mémoire celui du particulier. L'histoire était une et la mémoire par définition plurielle, – parce que d'essence individuelle.“¹ Práve z tohto pohľadu chápeme jej dôležitosť vo vytvorení „identity“. Ďalším výsledkom novej úlohy pamäti je aj to, že historici prichádzajú o monopol interpretácie minulosti, ktorý dovtedy mali, a prestávajú byť jej „výrobcami“: „Le second effet de cette économie nouvelle de la mémoire revient à déposséder l'historien du monopole qu'il avait, traditionnellement, de l'interprétation du passé. Dans un monde où il y avait une *histoire collective* et des *mémoires individuelles*, c'était lui qui avait sur le passé, une manière de contrôle exclusif. [...] L'historien est aujourd'hui loin d'être le seul dans la production du passé.“²

1 „Dejiny patrili kolektívu, pamäť jednotlivcom. Dejiny boli jedny, zatiaľ čo pamäť rozmanitá, čo vyplýva z jej definície a individuálnej podstaty.“

2 „Ďalším následkom tejto novej „ekonomie pamäti“ je to, že historik prichádza o svoj tradičný monopol

Vnímajúc literatúru ako zrkadlo spoločnosti, z ktorej sa vynára, neskoršie povojnové generácie sa k dovtedy zámerne ignorovanej dobe začínajú vraci v snahe rozprávať napríklad o nevypovedateľnej minulosti koncentračných táborov. Spisovatelia sa stavajú do pozície historikov, snažia sa dopátrať k skutočnostiam, ktoré sa udiali, pričom ich vzťah s historikmi je prinajmenšom bivalentný a vyvoláva vášnivé reakcie a živé diskusie. Rybárová konštatuje spolu s historikom Françoisom Dossom (1950) a s jeho *Les vérités du roman* (2023), že medzi historickým príbehom a výpoveďou románopiscov sú hranice neisté a rozpoznať pravdu je náročné.

Z užšieho výberu autorov nám Rybárová predstavila „monumentálny epos“ Jonathana Littella (1967), ktorý je prinajmenšom atypický vo svojom priradení úlohy rozprávača negatívnej postave bývalého nacistického dôstojníka. *Les bienveillantes* (2006), v slovenskom preklade Alexandra Halvoníka *Láskavé bohyně*, je životným príbehom ním vymysleného hlavného „hrdinu“, ktorý sa po vojne stane riaditeľom podniku vo Francúzsku. Román ocenený cenou Prix Goncourt a Prix du roman de l'Académie française (2006) si vyslúžil nemalú kritiku. Pokladali ho za nemorálny aj kvôli svojmu vymyslenému stvárneniu historických faktov. Z postoja k tomuto románu opäť vyčnieva hlas Noru, ktorý sled v ňom uvedených udalostí vníma ako „une enfilade de situations incompatibles“ (sled nezlučiteľných situácií), ale aj Dosse zaznamenáva, že šokujúce *Les bienveillantes* je pre historikov výzvou. Dosse považuje za škandalózne aj ďalšie dielo, ktoré nám Rybárová predostrela: *Jan Karski* (2009), a to aj napriek odlišnému prístupu jeho autora Yannicka Haenela (1967). Rozdelený na tri časti, román sa spočiatku odvoláva na film *Shoah* (1985) Clauda Lanzmanna (1925 – 2018), v ktorom je zachytená aj výpoveď hlavnej postavy Jana Karskeho. Druhá časť nadväzuje na jeho správu Američanom a napokon posledná, ktorú autor prezentuje ako literárnu fikciu, zachytáva Karskeho vnútorné prežívanie. Skutočný aktér poľského odboja Jan Karski (1914 – 2000), ktorý sa dostal do varšavského geta s úlohou podať svedectvo o tamojšej situácii a informovať o nej Američanov, nachádza v poslednej časti diela napísanej v prvej osobe takpovediac autobiografický priestor. Postava Karskeho vyslovuje veci, ktoré nikdy nepovedal. Tým si Haenel vyslúžil, napriek tomu, že sa odvoláva na umeleckú slobodu a na prostriedok *fiction intuitive* (intuitívna fikcia), umožňujúci mediáciu spomienok, obvinenie z sfaľovania historických udalostí. Prednáška upozornila aj na spisovateľa Laurenta Bineta (1972) a na jeho *HHhH* (2010), ktorý získal Prix Goncourt du premier roman, známy na Slovensku v preklade Márie Ferenčuhovej. Román sa venuje operácii Antropoid, teda atentátu na Reinharda Heydricha, ktorý zosnovali Slovák Jozef Gabčík a Čech Jan Kubiš. Binet programovo uvádza svoj zámer napísať „pravdivý“ román, *en historien*, teda z historického hľadiska, výsledkom čoho je dielo *surdokumenté*, teda mimoriadne dôkladne zdokumentované. Autor sa vydáva na cestu do Prahy, aby ho napísal. Prvá časť je akýmsi rozsiahlym zadefinovaním všetkého potrebného, najmä informácií ohľadom historickej postavy Heydricha. Druhá časť je skutočným románom, aj keď v snahe dosiahnuť čo najväčšiu objektivitu a autenticnosť výpovede sa autor vyhýba používaniu niektorých obvyklých nástrojov žánru, ako napr. dialógu.

Laureát Nobelovej ceny v r. 2014 Patrick Modiano (1945) s románom *Dora Bruder*, ktorý po prvýkrát vydalo Éditions Gallimard v roku 1997, je známy dielami vyhýbajúcimi sa zaužívaným žánrovým klasifikáciám či smerom, ako si to môžeme prečítať na obálke českého prekladu Pavly Doležalovej. Oznámenie o pátraní po mladom židovskom dievčati z roku 1941 je spúšťačom autorovho rozprávania a hľadania spôsobu, ako vyplniť prázdne miesta kolektívnej pamäti, pričom popisuje ťažkosti súvisiace s prístupom k archívu, kde je táto pamäť uchovaná. V jeho písaní sa literatúra mení na stopu minulosti. Modiano pristupuje k rekonštrukcii osobných príbehov Židov prepisovaním ich starých listov, pričom aj v jeho prípade, vzhľadom na jeho pôvod, sa dá vypozirovať autobiografický prvok.

spočívajúci vo výklade minulosti. Vo svete, kde koexistovali *kolektívne dejiny* a *individuálne pamäti*, istý druh výlučnej kontroly nad minulosťou mal práve on. [...] Dnes historik zďaleka nie je jediným subjektom, ktorý sa podieľa na tvorbe minulosti.“

Ku vzťahu literatúry a histórie sa vyjadruje aj Anne Berest (1979): spisovateľ má podľa nej možnosť „žonglovať“ s dejinami, prechádzať z historickej pravdy pomocou predstavivosti k stvárneniu autentickej skúsenosti. O svojom románe *La carte postale* (2021), ktorý čoskoro vyjde v českom preklade Kateřiny Vinšovej, autorka tvrdí, že je v ňom všetko pravdivé. Ani v tomto prípade sa nepodarilo vyhnúť kritike za banalizáciu pamäti a histórie, ktorá určité témy, ako napríklad holokaust, zneužíva na účely literárneho marketingu.

„V akom kontexte sa dnes píšu dejiny? Akým spôsobom súčasní autori beletrie spracúvajú historické fakty a ako ich diela prijíma široká a odborná verejnosť? S akými výzvami sa stretávajú autori historickej beletrie v 21. storočí pri spracovaní minulosti v kontexte súčasného čitateľského očakávania, politiky pamäti a faktografickej presnosti? Čo dokáže a aké obmedzenia prináša spisovateľské remeslo? Dochádza v literárnom spracovaní dejín k banalizácii tragických udalostí, ktoré zasiahli milióny ľudských životov? Môže byť román prostriedkom pre alternatívny spôsob poznania histórie?“ Rybárová si kladla tieto otázky a priniesla odpovede, ktoré nám umožnili preniknúť do doposiaľ na Slovensku málo pertraktovej tematiky. Autorka vychádzajúca z tradície slovenských prekladateľských a interpretačných škôl vnáša vďaka interpretačnej práci s existujúcimi prekladmi túto problematiku aj do slovenského literárneho kontextu. Otvára tak priestor pre spätnú konfrontáciu so západným literárnym svetom, ktorý môže obohatiť o originálne podnety slovenských teoretikov.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0586.

LITERATÚRA

Berest, Anne. 2021. *La carte postale*. Paris: Grasset.

Binet, Laurent. 2010a. *HHhH*. Paris: Grasset.

Binet, Laurent. 2010b. *HHhH*. Bratislava: Marenčin PT.

Dosse, François. 2023. *Les vérités du roman. Une histoire du temps présent*. Paris: Les Éditions du Cerf.

Littell, Jonathan. 2006. *Les bienveillantes*. Paris: Editions Gallimard.

Littell, Jonathan. 2023. *Láskavé bohyne*. Prel. Alexander Halvoník. Bratislava: N Press.

Modiano, Patrick. 1997. *Dora Bruder*. Paris: Editions Gallimard.

Modiano, Patrick. 2014. *Dora Bruderová*. Brno: Barrister & Principal.

Nora, Pierre. 2020. L'avènement mondial de la mémoire. In: *Le Débat* 2020/3, 232 – 234.

Rybárová, Silvia. 2024. *Dejiny, pamäť a osobný príbeh v súčasnej francúzskej próze*. Bratislava: VEDA.

KONTAKT

Mirta Curkovic, PhD.

Katedra romanistiky a germanistiky

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

mcurkovic@ukf.sk